

N. Lakatos Zoltán

Zách Klára é!

Zách Klára történetét kevesen ismerik. Ahhoz képest mindenképpen kevesen, amennyiben – sok egyéb mellett – a nemzet történelmi tudatának része kellene hogy legyen. Akik ismerik, elsősorban Arany János balladája alapján tudnak róla. Ez a vers manapság nem kötelező tananyag, tanárja, illetve diákja válogatja, hogy eljut-e hozzá a gyönyörű költemény. Így hát nem csoda, ha ez az izgalmas történet sem része az átlagember kultúrkincsének. Pedig maga a vers is annyira lenyűgöző, hogy szinte minden magyar embernek ismernie kellene. A balladai tömörség csak sejtetni engedi a cselekményt, amely fokozatosan áll össze és rajzolódik ki belőle a szereplők drámája. Mint Arany János legtöbb balladájában, itt is megvan indításként a kellő felütés. Az első versszak sokat sejtetően határozza meg a környezetet, ahol majd a cselekmény játszódik. A királyasszony kertje, a buja rózsakert jelenti a királynét körülvevő megszemélyesített rózsaszálakat, a szebbnél szebb udvarhölgyeket is. És máris indul a bonyodalom. A királyné öccse, Kázmér megkívánja a legszebb rózsaszálat, Zách Klárát. Majd rögtön utána a fenyegető veszély, amire ráérez a királyné: „Félek, bizony gyász ér!”

De ez az összeállítás nem irodalmi elemzés kíván lenni, hanem történelmi tudatunk alakítója.

Anyagi jólétet hajszoló, szétesett világunkban elkelne egy kis közösségi életérzés. Jövőnk építéséhez jobban kellene ismerni a múltunkat. A legutóbbi évtizedek azonban nemhogy nem kedveztek a közösségi élménynek, de sokkal inkább tudatos háttérbe szorítását éltük meg a nemzeti összetartozás érzésének.

Nézzük tehát először a verset!

Arany János

Zách Klára

Énekli egy hegedős a XIV-ik században

Királyasszony kertje	„Jaj! öcsém, Kázmér,
Kivirult hajnalra:	Azt nem adom százér! –
Fehér rózsza, piros rózsza...	Menj! haragszom... nem szégyelled?...
Szóke leány, barna.	Félek, bizony gyász ér!
„Királyasszony, néném,	Sietős az útam,
Az egekre kérném:	Reggeli templomra;
Azt a rózsát, piros rózsát	Ha beteg vagy, hát fekügy le
Haj, be szeretném én!	Bársony pamlagomra.” –
Beteg vagyok érte,	Megyen a királyné,
szívdobogást érzek:	Megyen a templomba;
Ha meghalok, egy virágnak	Szép virágok, deli szűzek
A halottja lések!”	Mind követik nyomba.

Könyörögne, – nem tud,
Nem tud imádkozni;
Olvasóját honn feledé:
Ki megyen elhozni?

„Eredj fiam, Klára,
Hamar, édes lányom!
Megtalálod a térdeplőn,
Ha nem a díványon.”

Keresi a Klára,
Mégsem akad rája;
Királyasszony a templomban
Oly nehezen várja!

Keresi a Klára,
Teljes egy órája:
Királyasszony a templomban
De hiába várja.

Vissza se megy többé
Deli szűzek közzé:
Inkább menne temetőbe
A halottak közzé.

Inkább temetőbe,
A fekete földbe:
Mint ama nagy palotába
Ősz atyja elébe!

„Hej! lányom, lányom!
Mi bajodat látom?
Jöszte, borúlj az ölemre,
Mondd meg, édes lányom.”

„Jaj, atyám! Nem – nem –
Jaj, hova kellennem!
Hadd ölelem lábad porát, –
Táposson engem...!”

Harangoznak délre,
Udvari ebédre;
Akkor mene Felicián
A király elébe.

A király elébe,
De nem az ebédre:
Rettenetes bosszuálló
Kardja volt kezébe’.

„Életed a lányéért
Erzsébet királyné!”
Jó szerencse, hogy megváltja
Gyöngé négy ujjáért.

„Gyermekemért gyermek!
Lajos, Endre, halj meg!”
Jó szerencse, hogy Gyulafi
Rohan a fegyvernek.

„Hamar a gazembert...
Fiaim, – Cselényi...!
Ott levágták Feliciánt
A király cselédi. –

„Véres az ujjad,
Nem vérzik hiába:
Mit kívánsz most, királyi nőm,
Fájdalom díjába?”

„Mutató ujjamért
Szép hajadon lányát;
Nagy ujjamért legény fia
Borzasztó halálát;

A más kettőért
Veje, lánya végét;
Piros vérem hullásáért
Minden nemzetségét!”

Rossz idöket érünk,
Rossz csillagok járnak:
Isten ója nagy csapástól
Mi magyar hazánkat! –

Arany János visszaviszi olvasóját a XIV. századba, az alcímmel behatárolva a kort, amikor a történet játszódik. Egyúttal azt sugallja, mintha egy középkori kobzos, lantos vagy épp hegedős regölésében hallanánk az eseményeket.

Hogy a valóságban volt-e akkor ilyen énekmondó, aki az országot járva ebben a formában teljesítette hivatását, és tartotta életben ezzel a történettel is a nép lelkületét, nos, ezt nem tudjuk biztosan, mégis feltételezhető. Hála ezeknek az ismeretlen dalnokoknak, a néplélek megőrzött sok más történetet is. Így Arany János mellett több reformkori költőnk érzett belső késztetést, hogy a gyér számban fennmaradt eredeti művek mellett, a népi hagyatékából előbányászva lírában írja meg visszamenőlegesen is gazdag hagyatékunkat, élesztgetve és ébren tartva történelmi tudatunkat. Hogy Arany János ezt mennyire elkötelezetten tette, az fennmaradt levelezéséből többszörösen bizonyítható. Álljon itt néhány gondolat egyik Petőfihez írott leveléből: „Ha én valaha népies eposz írására vetném a fejemet... Festeném a népet szabadnak, nemesnek, fegyverforgatónak (...) Festenék szabad hazát, közös hazát; megtanítanám a népet, mikép szeresse a hont, melyért elődje vére folyt. Egy ily eposzt, remélem, vérré tanulna a nép, (...) s lenne a költészet nemcsak az *írastudók és farizeusok*, hanem a nemzet költészete.”

Mennyire időszerű gondolatok! Mégis, hol vagyunk ezektől!

Érdekes a nézőpont is, ahogyan a költő láttatja az olvasóval a történeteket. Még csak véletlenül sem írja le sem a király, sem a királyné nevét. Ez is az előbbieket támasztja alá. Nem történelemkönyvet akar írni, hanem históriás éneket. A népek. Hogy legyen mire emlékeznie. Jóra is, rosszra is.

Sokan tették fel a kérdést az elmúlt mintegy másfél száz évben, vajon ismerte-e Arany János a *Képes Krónikát*? Vajon onnan merítette-e a történetet? Milyen más írásbeli forrásai lehettek? Nem tudjuk, ezért csak következtetéseink lehetnek. Kétségtelen, hogy a *Toldi* trilógiában, a *Buda halálában* és a töredékes *Csaba királyfi*-ben előforduló nevek egy része megegyezik a *Képes Krónika* által említett nevekkal, de az említett művek mellett éppenséggel Zách Klára története az, ahol mellékszereplőkként ugyan, de olyan nevek szerepelnek, amelyeket a *Képes Krónika* nem említ.

„Jó szerencse, hogy *Gyulafi*

Rohan a fegyvernek.”

„Hamar a gazembert...”

Fiaim, – *Cselényi*...!”

De nem szerepel a *Képes Krónikában* a királyné öccse, *Kázmér* neve sem, legalábbis nem ezé a *Kázméré*.

Vajon honnan vette Arany János ezeket a neveket? Arany balladája és a *Képes Krónika* írója között az is egy apró különbség, hogy Arany szerint udvari ebédre ment Felicián a király elébe. A *Krónika* írója határozottan azt írja, hogy reggelizés közben tört rá a királyi családra.

A legnagyobb különbség mégiscsak az, hogy a *Képes Krónika* semmilyen indoklást nem hoz fel Zách Felicián támadására, mintha tudomása sem lenne arról, mi történhetett Klára és Kázmér között, ami az atyát oly feneketlen mértékben felbőszítette. Mintha az ősz atya meghibbant volna, vagy az ördög szállta volna meg, pusztán csak azért tört rá a királyi családra. Igaz, Arany János sem írja le, hogy erőszaktétel történt volna, Zách Klára tisztességén mégis csorba esett. Arany még abban sem foglal állást, hogy a királyné és öccse, Kázmér között tudatos összejátszás eredménye lett volna Klára elcsábítása, sőt, szinte megjövendöli a királyné öccse számára a közelgő veszedelmet, mégis

azt érezzük, nem lehet véletlen, hogy éppen őt küldi vissza a talán tudatosan otthon felejtett olvasójáért. A sejtetések sorozata csak erősíti a ballada irodalmi értékét, mert az olvasóra bízva a történetek értékelését, ki-ki fantáziájára hagyva a részleteket.

Ha a mostani filmipar készítené ilyen történetről filmet, akkor szinte biztosra vehető, hogy a csúcspont Kázmér és Klára testi kapcsolatának aprólékos bemutatása lenne, nem mellőzve a csábítás és erőszak tétel részletes és brutális bemutatását. Állítólag manapság erre van igény. Tán elsősorban azoknak, akik ezt sugallják.

De térjünk vissza az eredeti műhöz.

Tehát ismételten feltehetjük a kérdést: honnan az őstudás? Arany János idejében ismertek voltak-e más források is? Ha igen, hol vannak ezek? Ha nem, úgy valóban az össznépi tudat őrizte meg a történet drámáját, bűvópatak módjában felbukkanó ismeretlen dalnokok, mesélők ajkain?

Mert száll az ének szájról szájra. Hála Arany Jánosnak is.

Sajnálatosnak tartom, hogy történészeink és irodalomtörténészeink jelentős része hajlik arra az álláspontra, mely szerint mindazt, amiről nincs egyéb írásbeli bizonyíték, nincs felmutatható forrás, azt – úgy vélik – korábbi krónikaíróink, de főleg reformkori költőink hazafias túlbuzgóságától vezérelve, kitalált történetként írták meg.

A Képes Krónika. A *Képes Krónikát* még annál is kevesebben lapozgatják, mint Arany János költeményeit. Pedig manapság már több kiadásban is hozzáférhető. Annyi bizonyos, hogy az olvasásra még valamilyen szinten igényt tartó, de a bulvársajtóhoz szokott emberek nemigen vesznek kézbe ilyen műveket. Iskolában meg még kevésbé tanítják, mint Arany Jánost. Hivatásos történészeink versenyre kelve kritizálják a *Krónikát*, annak egyes részeit nyugati forrásokból való szimpla átvételnek, más részeit pedig koholmányoknak tartva. Ugyanakkor más népek, akiknek nincsenek fennmaradt krónikáik, visszamenőleg írnak maguknak történelmet és krónikaszerű históriákat, hitelesként beállítva azt ország-világ előtt.

A *Képes Krónika* ismeretlen szerzője (közmegegyezés szerint Kálti Márknak hívták) azzal kezdi művét, hogy 1358-ban kezdte írni a magyarok történetét. Ez tehát Nagy Lajos királyunk kora. Feltehetőleg a krónikás már átélte azokat az eseményeket 1330-ban, amelyek Zách Klára személyéhez kötődtek. Valószínűsíthető ez abból is, hogy bár a krónikás – talán a hitelesség alátámasztására – szinte végig személytelenül, értekező stílusban beszél el a magyarok cselekedeteit, két helyen mégis kivételt tesz. Az egyik ilyen mondat nem tartozik Zách Klára történetéhez, mégis érdemes megemlíteni. Rögtön – a prologus végén – egyes szám első személyben jelenti ki, hogy ezt a művet „a szent tanítók históriái alapján fogom előadni”, vagyis hivatkozik elődei munkáira. A másik személyes hangvételű mondat pedig a mű vége felé már saját korára, pontosabban az 1310-es év utáni időszakra vonatkozik. Egy közbevetett epizód kapcsán ezt írja: „Később azonban ennek a rengeteg kincsnek semmi nyilvánvaló eredményét nem láttuk”, tehát többes szám első személyt használ. Ez arra enged következtetni, hogy Zách Klára történetét is már az általa átélt időszakban, közvetlen benyomások alapján írhatta meg.

Az itt következőkben nem lehet cél a *Képes Krónika* teljes idézése Károly Róbert koráról, csak a téma szempontjából lényeges elemeket emeljük ki öszszevonatan, de változtatás nélkül.

Elvileg felróhatnánk a krónikáiró számlájára, hogy időben túl közel voltak még az események, tehát Nagy Lajos királyunk idejében még tartózkodhatott attól, hogy atyjáról, Károly Róbertről, illetve közvetlen családjáról bármiféle kellemetlen esemény kapcsán őszintén beszéljen. Ennek viszont ellentmond az a tény, hogy a későbbi történeésekről, benne a király cselekedeteiről – mint látni fogjuk – a krónikás egyáltalán nem hízelgően tudósít.

De ki is volt ez a Zách Felicián, akinek ilyen szabad bejárása volt a királyi udvarba? Ehhez vissza kell mennünk az Árpád-ház kihalásának történetéig. Néhány kanonizált véleményre meg tankönyvekbe került adatra, és ezáltal a közvéleményben általánosan elfogadott tételre is rá kell irányítanunk a figyelmet.

Az Árpád-ház utolsó egyenes ági királya IV. (Kun) László. III. András már csak unoka, igaz, férfiági unoka, még hozzá II. András (Endre) királyunk unokája. Őt viszont a magyar főurak egy csoportja nem fogadta el, mert apját sokan nem tartották II. András hiteles utódjának, ezért még életében, 1299-ben a pápától kértek új királyt. A *Képes Krónika* szerint a pápa a szicíliai (más források szerint nápolyi) Nagy Károly dédunokáját, egy bizonyos Carobert nevű tizenegy éves fiúgyermeket küldte Magyarországra, akinek viszont nagyanyja Árpád-házi királyleány volt. A magyarok őt akkor még csak Károlynak nevezték, ám az utókor Károly Róbertként tartja nyilván, és Anjou-házi uralkodónak tekinti. Érdekes, hogy a kortársnak mondható *Krónika* szerzője még csak véletlenül sem említi az Anjou nevet, viszont azt írja, hogy Nagy Károly az egyház adományából lett Szicília királya. Ez a Károly csak bonyolult oldalakon kapcsolható a korábbi Anjou-házakhoz.

Közben a magyar főurak több pártra szakadtak, hogy ki a leginkább hiteles Árpád-házi leszármazott, mert több jelölt és önjelölt is felbukkant. Károlyt végül csak 1310-ben fogadták el egyhangúlag a Rákos mezején tartott országgyűlésen, amit követően Fehérváron hivatalosan is megkoronázták.

Mindezekből egy érdekes következtetés adódik.

Károly Róbert leányágon Árpád-házi leszármazottnak tekinthető, mi mégis Anjou-házi királyokról beszélünk. Mintha az Anjou-ház előkelőbb lenne, mint az Árpád-ház.

Meg is hálálták ezt nekünk a franciák. Igaz, Trianont nem lehet úgy egészében a franciák nyakába varrni, de a szemléletük jobb megértéséhez egy apró kitérőt kell tennünk. Egy régi ismerősöm az egyik vidéki városunk jó nevű néptáncsoportjának tagjaként még a hetvenes évek elején eljutott Párizsba. Szállásadójuknál valahogy szert tett egy ottani történelemtankönyvre (talán ajándékba kapta), amely a 12-13 éves francia diákok számára íródott. Ezt a tankönyvet hazahozva elajándékozta volt osztályfőnökének, aki magyar–francia szakos középiskolai tanár volt. A tanár úr átlapozta a tankönyvet, és talált benne egy rövid bekezdést, amely rólunk, magyarokról is megemlékezett a következőképpen: „Ázsiai eredetű sárga faj (sic!), amely csak a IX. század legvégén érkezett Európába. Feladva addigi nomád és rabló életmódját, egy évszázad elteltével a pápa közbenjárására saját törzsi vezéreiből állított királyt, és csak

nehezen tagozódott be a műveltebb életformába. Majd az Anjou-k segítettek nekik ebben, uralkodván rajtuk és kormányozván őket a megalapozott nyugati civilizáció irányába.” (Ennyi.)

Talán már kevesen emlékeznek rá, hogy a rendszerváltás tájkán, Pozsgay Imre államminisztersége idején, az ő személyes közbenjárására kerültek ki a francia tankönyvekből az ilyen és ehhez hasonló sommás vélemények Magyarországról és a magyarokról.

Amikor 1301-ben meghalt III. András, (Csák avagy Trencsényi) Máté, az ország minden tekintetben legelső főura ekkor még – másokkal ellentétben – Károly Róbert mellett foglalt állást. Nagyon érdekes a *Képes Krónika* írójának ezzel kapcsolatos megjegyzése, amely szerint a Károlyt ellenzők arra hivatkoztak, hogy mivel őt az egyház, illetve a pápa küldte, elfogadásával Magyarország szabad lakói éppenséggel szabadságukat veszítenék el, alávetvén magukat a pápának. Ez is egy elgondolkodtató adalék annak megítélésére, miért is nevezték hivatalosan Magyarországot apostoli királyságnak.

Károly aztán mégis ellene fordult, mert 1312-ben érkezettnek látta az időt, hogy végleg leszámoljon a felvidéki nagy hatalmú főurakkal, akiket ekkor már Máté is támogatt.

Zách Feliciánt korábban Máté emelte magához, ő csak középnemesi család sarja volt, azonban később is teljes egészében kitartott a király mellett, amiért a király annyira megkedvelte, hogy szabad bejárása volt hozzá, ajtaja mindig nyitva állt előtte.

Ilyen előzmények után történt Zách Klárával az, ami történt.

Képzelnék el a felbőszült atyát. Amikor lánya elzokogta nagy baját, a gyalázat mellett az is eszébe juthatott, hogy ez az a királyi család, amelyet ő feltétel nélkül szolgált, korábbi támogatója és felemelője ellenében is. A lelkiállapota érthető.

Klára nagy szegényéről a *Képes Krónika* egy szót sem szól. Az eseményt a következőképpen tálalja:

Amikor Magyarország a béke óhajtott nyugalmanak örült, a béke megbontója és a gyűlölet magvetője: az ördög, egy Zách nemzetségbeli Felicián nevű, éltes és deresedő fejű nemes szívébe szállva azt sugallta, hogy ölje meg urát, Károly királyt, úrnőjét, Erzsébet királynét, és két fiát, Lajost és Endrét.

Midőn a királyi család az Úr 1330. évében Visegrádon a vár alatt lévő házban reggelizett, Felicián észrevétlenül belopózva odalépett a király asztala elé, és éles kardjával veszett kutya módjára meg akarta ölni a királyt, a királynét és fiaikat. Isten irgalmából mégsem tudta végbevinni, amit akart. A király jobb kezét kissé megsebesítette, a királyné jobb kezének négy ujját azonban levágta. Amikor az ott álló királyfiakat is meg akarta ölni, a gyerekek nevelői, Kenezicsi Gyula fia (Aranyánál valószínűleg ő a Gyulafi) és Miklós, János nádorispán fia közbeléptek, és bár az említett gyermekek megmenekültek, ők halálos sebet kaptak a fejükön. Ekkor a királyné al-étékfogója bátran rárontott Feliciánra, és csákányával keresztüldöfte, majd a földre terítette. Ekkor már berontottak a király vitézei is, és ízekre kaszabolták a nyomorultat. Fejét Budára küldték, két kezét és két lábát pedig más-más városokba: legyen a világ előtt szóbeszéd tárgya és a hűtlenek számára tanulság. Felicián egyetlen serdülő fiát és hú szol-

gáját, akik futásnak eredtek ugyan, de mégsem tudtak megmenekülni, lovak farkához kötötték, így vonszolva őket, míg ki nem múltak. Kuttyák falták fel az utcán holtestüket, csontjaikkal együtt.

Klára nevű gyönyörű leányát kivonszolták a királyi udvarból, orrát meg ajkát megcsonkították, hogy csak a fogai látszóttak, kezeiről négy-négy ujját levágták, úgy, hogy csak a hüvelykujjai maradtak, majd több város utcáin és terein végighurcolták lóháton, és kényszerítették a félholt szerencsétlent, hogy ezeket a szavakat kiáltsa: „Így lakoljon, aki hűtlen a királyhoz!”

Felicián idősebbik leányát, aki egy Kopay nevű nemesnek volt a felesége, Léva vára előtt a vár kapitányának parancsára lefejezték, és maga Kopay is rabbilincsből végezte be életét. Kopay fiait, tehát Felicián unokáit a keresztes lovagok egy lakatlan tengeri szigetre szállították, hogy sohase lássák viszont szülőföldjüket. Feliciánnak a nemzetségéből akit elértek, mindenkit felkoncoltak. Alig hihető, hogy egy ilyen szörnyű tett egy napon megtörténhetett – fejezi be a történetet a krónikás.

Nem csoda, hogy jelentős festőinket is megihlette a sorstragédia, számos maradandó képzőművészeti alkotás őrzi a drámát egy másik művészeti ágban is.

Történéseink jelentős része úgy tartja, hogy Árpád-házi királyaink idejében ilyen minőségű bosszú nem fordult elő. Voltak korábban is súlyos és véres leszámolások, de a kegyetlenségnek ezek a válogatott formái ilyen mennyiségben addig nem voltak szokásban Magyarországon. És itt vissza kell utalnunk a francia tankönyvekre, az ott barbárként jellemzett magyarokra, akiket az Anjouk vittek be a művelt nyugati világba.

A száműzetéssel kapcsolatban pedig ismét Arany Jánoshoz kell fordulnunk. Időben kissé előremenne, a *Toldi szerelmében* Lajos király nápolyi hadjárata idején felbukkan egy vándorló kobzos, aki Arany szerint nem más, mint Zách Felicián száműzött unokája. A férfi meghallván a magyar szót, rögtön a sereg szolgálatába áll, hiába tudja, hogy Lajos király annak a Károlynak a fia, aki az ő családját írماغjáig ki akarta pusztítani. Magyarságtudata azonban erősebb minden személyes sérelemnél, és több cselekedetével is bizonyítja a király előtt a nemzethez való hűségét.

Amíg ezek a dolgok meg nem estek, Károly Róbertet minden dolgában nagy és nemes cselekedetek jellemezték. Építette az országot, templomokat, várakat emelt, a templomokat aztán Erzsébet királyné gazdagon feldíszítette, kegytárgyakkal látta el, a szegényeknek alamizsnát osztott. Az ország népe a béke nyugalmanak örült, ellenség sehonnan sem háborgatta.

De az eset után a forgandó szerencse elpártolt tőle. Mindenfelől háborúk kezdődtek, seregét legyőzték, a király megbetegedett, végtagjait erős fájdalmak kínozták. Ennek ellenére hatalmas seregeket gyűjtött, sok harcost küldött az ország határvidékeire, különféle hadi vállalkozásokra az ország ellenségei ellen. Maga pedig Bazarád ellen indult a vlachok földjére, hogy kiűzze Bazarádot arról a földről.

Bazarád származása nem egyértelmű. Vannak történészek, akik szerint kun vagy esetleg tatár ivadék volt. Sőt, magának a vlach népnek az eredete sem tel-

jesen tisztázott. Amennyiben elfogadjuk, hogy a vlachok a dákok utódai, úgy fel kell vetnünk azt a többek által hangoztatott vélekedést is, mely szerint a dákok a dacha nevű szkíta (hun) törzzsel lennének azonosak. Mindezek alapján azonnal érthetővé válik a *Képes Krónika* azon állítása, melyben a szerző a székely rovásírást a vlachoktól (dákoktól) eredezteti. Mindenesetre a román nemzeti öntudatot érheti még meglepetés ezen a téren is!

Amikor Bazarád megtudta, hogy nagy sereggel érkezik ellene Károly király, békét ajánlott, melyben elismeri a király fennhatóságát, és hogy hűségesen adót fizet neki, mint eddig is tette. Ezenfelül is nagylelkűnek mutatkozott. A király azonban gógösen visszautasította az ajánlatot, és ezt megismételte annak ellenére, hogy a kíséretében lévő főurak kérték az ajánlat elfogadására. Az ismeretlen hegyi terep viszont nehéz helyzetbe hozta a király seregét. Amikor a király felismerte, hogy kelepcebe került, már ő ajánlotta a békét, amit Bazarád látszatra el is fogadott, de olyan szűk völgybe csalta a királyi sereget, ahonnan az egyetlen kivezető utat a vlachok elállták, így a sereg szinte szabad prédává vált számukra, és halomra ölték a magyarokat. Maga a király csak úgy menekült meg, hogy egy hűséges emberével ruhát cserélt, az illető magára öltötte a királyi címeres mezt és fegyverzetet. A vlachok el is fogták, és kegyetlenül megölték, mivel azt hitték, ő a király. Károly királyt pedig legközvetlenebb hívei fogták közre, úgy álltak körülötte, mint a kőfal. Így testükkel felfogták a rájuk záporként zúduló kardcsapásokat, lándzsákat és nyílveesszőket, sokan életüket áldozva a királyért. Közben a maradék sereg szó szerint karddal vágta ki a menekülés útvonalát.

A *Képes Krónika* írója szerint a tatárok támadása óta nem érte ilyen súlyos csapás a magyar hadsereget. Bár szerinte a vlachok embervesztesége is óriási volt.

Hát így érkezett vissza a király Visegrádra. A krónikás szerint mindezek azért estek meg, hogy a magyarok el ne bízzák magukat, vagy hogy megfenyíttessenek önteltségükben, tehát hogy alázatosságot tanuljanak. A *Képes Krónika* itt befejezetlenül véget is ér, de a további krónikák is csak Lajos király megkoronázásáig viszik tovább a történetet.

Árva Vince atya. Ha Arany Jánost egyre kevesebben ismerik, a *Képes Krónikát* meg még kevesebben, akkor sokszorosan igaz ez Árva Vince atyára és tevékenységére. Akik viszont őt a maga teljességében megismerhették, azok egy életre szólóan szívükbe is zárták. Persze, mint a legtöbb értékes embernek, neki is voltak hibái, ebből adódóan ellenségei, irigyei, meg nem értői.

Árva Vince atya saját magát tartotta az utolsó igazi magyar pálos szerzetesnek. Éppen ez az „igazi” szó váltott ki sokakból erős nemtetszést, sőt elutasítást. Ennek megértéséhez ismét vissza kell tekintenünk a régmúltba. Annál is inkább, mivel Árva Vince atya – pálos nevén Csaba testvér – egész életét a pálos rend fenntartására és a pálosok kutatására fordította.

Ha csak annyit tett volna, hogy a háború után, a kommunista hatalomátvételt követően – a legnehezebb időkben is – illegalitásban, nagy bátorsággal helyállt a pálos rend fennmaradása, a folytonosság biztosítása érdekében, már akkor is megérdemelné, hogy a nevét megőrizzük az utókornak. Ő azonban ennél jóval nagyobb hagyatékkal szolgált a jövő nemzedékeknek.

– Lefordította mai magyar nyelvre és megjelentette Gyöngyösi Gergely középkori latin nyelvű munkáját a pálos szerzetesrend magyarországi történetéről.

– A rend megalapítójának, Boldog Özsébnek életét és munkásságát részletesen felkutatta és feldolgozva előkészítette Özséb szentté avatásának teljes anyagát.

– A Pilist járva felkutatta azokat a remetebarangokat, amelyek lakóit hajdan maga köré gyűjtve Özséb elkezdte a rend megszervezését.

– Feltárta azt a kapcsolatrendszert, mely alapján Özséb és hívei thébai Remete Szent Pált tartották példaképüknek és rendjük névadójának.

– Megtalálni vélte Pilisszántó régi temetőjében Boldog Özséb sírját, melyet helyreállíttatott, és Rostás László építész barátját felkérve, Égerházy László faragó művész kivitelezésében díszes kereszt állításával jelöltetett meg.

Árva Vince atya különös ember volt. Aki egyszer közel került hozzá, azt lelkiileg megérintette, így érthető, hogy sokan közülük rajongójává váltak. Egyháza viszont nemcsak különönek, de már-már eretneknek tartotta. Kutatómunkája közben rájött egy olyan dologra, ami alapvetően meghatározta további életét. Nem kevesebbet állított, mint azt, hogy az eredeti, ősi pálos rend nem ugyanaz, mint amiben ő a jelenben benne van. Már csak azért sem, mert még II. Józsefnek – a többi közt – a pálos rend feloszlatását célzó rendelete előtt a lengyelországi tartományi rend kivált a magyarországi központból, és önálló központú rendként működött tovább. Ebből következően, amikor a pálos rend visszatért Magyarországra, az már csak a lengyelországinak a filiája lehetett.

A másik felfedezése sem kevésbé érdektelen számunkra. Azt, hogy a kereszténység előképei jóval a Krisztus előtti időkre nyúlnak vissza, már sokan feltételezték, de az, amit Vince atya állított, hogy mindezek a pillérek szerves egységet mutatnak a feltételezett ősmagyar hitvilág alappilléreivel, főleg az egyházon belül meglehetősen rosszallást váltott ki.

Árva Vince atya Jézus Krisztus eljövételét és a Megváltó küldetését egy pillanatra sem megkérdőjelezve azt vallotta, hogy mindaz, amit az Újszövetség tartalmaz, csak részben vezethető vissza az ószövetségi hagyományokra, sok vonatkozásában azonban éppen az – egyébként vitatott – ősmagyar hitvilággal mutat rokonságot. Ezt a vonalat vélte kiolvasni már Remete Szent Pál tevékenységében is, aki a jelek szerint maga is szkíta származású volt, ezért véleménye szerint egyáltalán nem volt véletlen, hogy Özséb éppen őt választotta szerzetesrendjének példaképéül. Magát a keresztet is sokkal ősbibb szimbólumnak tartotta, mint hogy – meg nem tagadva – pusztán csak feszületként lehessen azt értelmezni. (Sokak állítása szerint Jézus keresztje nem is kereszt, hanem T alakú ácsolat volt, ilyen ábrázolások is vannak róla.)

A kereszt talán az emberiség legősibb szimbóluma. A végtelent emberi észszel nem lehet felfogni. Ki kell jelölni benne a teret; ősidők óta a két – egymást derékszögben metsző – egyenes teszi a teret értelmezhetővé. A matematikában ezt koordináta-rendszernek nevezik. Ez maga a kereszt. Igaz, végtelenbe futó és egyenlő szárú kereszt. De így lesz a kereszt a teremtés középpontja. Nem véletlen a magyar nyelv kifejezőerejét bizonyító népi megnevezés, melyet manapság már szintén csak kevesen ismernek. A keresztszemes hímzés alapelve, az egymást metsző két öltés az *ige*, tehát a teremtés lényege. Mert kezdetben vala az *Íge*. Természetesen a kereszt mint szimbólum beteljesül a világ bűneinek megváltására küldött istenfiú életáldozatával, a keresztfa vállalásával.

Árva Vince atya az általa megtalálni vélt vagy valós sírhelyet, melyben hite szerint Boldog Özséb nyugodott, egy nagyon széles körben értelmezett szimbólummal kívánta megjelölni. Az ezen a helyen megtalált kókereszt formája visszautal Boldog Özsébre éppúgy, mint Remete Szent Pálra vagy a Jézus előtti időkre, és ennek feltételezett ősi magyar kapcsolataira, a magyar ősvallásra, amely így együtt az általa is vallott keresztény szellemiséggel van átítatva. Ennek megfelelően, továbbgondolt jelképrendszerrel készítette el a sír megjelölésére szánt keresztet is. A katolikus egyház dogmatikája szerint azonban ez már szinkretizmus, ezért nem vállalható, mivel a bibliai tanokból közvetlenül nem olvasható ki.

Árva Vince atya tevékenysége a pálosok révén elvezet minket egy nagyon fontos történelmi korba, nevezetesen megérkezünk Nagy Lajos király korába, kijelölt témánk szereplőinek időszakába.

Történelmi tény, hogy a pálos rendet Nagy Lajos király idejében terjesztették el Lengyelországban, a király hathatós közreműködésével, melynek központja hamarosan Czechostowa lett. A pálosok lengyelországi megtelepedésével kapcsolatosan rendkívül izgalmas kérdés a czechostowai Mária-kegykép története, mely a pálosokkal került az ottani központjukba. A kép keletkezéséről a hivatásos kutatók álláspontja sem egységes, nem beszélve a lengyel népi hagyományokról.

Témánk szempontjából Árva Vince atya kutatásainak eredményei döntőek lehetnek a képről, ezeket az eredményeket azonban sajnos csak előadásaiból és baráti beszélgetésekből ismerhetjük. Nincs tudomásunk arról, hogy írásos hagyatékában fellelhetők lennének az itt elmondottak, bár az is kérdéses, hogy hagyatékát gondozza-e valaki.

Árva Vince atya halálát követően barátai és hívei szeretnék volna elérni, hogy végső nyughelye Pilisszántón legyen, kutatásainak helyszínén, és a számára oly kedves, az általa felfedezett Boldog Özséb nyughelyének közelében. Ezáltal akár egy nemzeti zarándokhely is kialakulhatott volna ezen a helyen. Még aláírásgyűjtést is kezdeményeztek ennek érdekében, de a katolikus egyház hajthatatlan maradt. Árva Vince teste ma jellegtelen helyen, a székesfehérvári papi sírkertben található, ahová tulajdonképpen az egyházmegyei hovatartozáson kívül semmi nem kötötte.

Árva Vince atya saját kutatásai alapján a következőket állította.

Amikor Zách Felicián bosszúját elkövette a királyi családdal szemben, a jelen lévő két királyfit, Lajost és Endrét is meg akarta ölni. Mint láttuk, a király hú emberei – Arany János szerint Gyulafi, Cselényi, a *Képes Krónika* szerint Kenezicsi Gyula fia és Miklós, János nádorispán fia – közbeléptek, és megmentették a haláltól a királyi család tagjait.

Sokkal érdekesebb azonban számunkra, hogy Árva Vince atya szerint az említett főurak valamelyike, azonnal észlelve a bajt, a két gyermeket a nagy ebédlőasztal lelógó terítője mögé bújtatta, így Felicián legalább nem a védtelen gyermekeken kezdte a mézszárlást.

Lajos volt a nagyobb, így a rémületen túl ő már felfogta a történetek lényegét is. Mindent hallott, és később látott is. Látta a kegyetlen megtorlást, látta Zách Klára iszonyatos megcsonkítását és szörnyű halálát.

Nagy Lajos király élete vége felé leprás betegségben szenvedett. Még római zarándoklatot is teljesített, hogy betegségéből felgyógyuljon. Az isteni könyörületesség azonban váratott magára. Nagy Lajos ebből azt a következtetést vonta le, hogy átok van rajta Zách Felicián családjának kiirtása miatt. Ezért vezekelni kívánt. Hívatta udvari festőjét, aki még látta Zách Klárát a maga szépségében, és azt kérte tőle, fessen egy Madonna-képet, amelyen Mária arcvonásaiban Zách Klára képét örökítse meg. Nem tudjuk, ki volt a művész (egyesekek szerint itáliai festő), aki minden jel szerint eleget tett a kérésnek. Árva Vince atya szerint ezt a képet küldte ki Nagy Lajos király a lengyelekhez, és adták át a szintén Magyarországról küldött tizenhat szerzetes által frissen alakult ottani pálosoknak azzal a küldetéssel, hogy ez legyen templomuk kegyképe. Az általánosan elfogadott hagyomány szerint Nagy Lajos király lányának, Hedvignek az unokaöccse, Opuliai László herceg adta át a képet a lengyelországi pálosoknak.

A czechostowai Madonna tehát Zách Klára mártíromságát is hordozza.

A lengyel kutatók különböző időpontokra helyezik a kegykép eredetét. A legenda szerint a képet Szent Lukács evangélista festette, bár ilyen legendát Európában több Madonna-képről is számon tartanak. Vannak, akik bizánci keletkezésűnek, mások oroszországi, ruténföldi eredetűnek tartják. Vannak, akik csak a XV. századra teszik eredetét. Egy dolgot semmiképp nem lehet elvitatni. A Madonna palástja nagyon jellegzetes. Kék alapon aranyozott Anjou-liliomok díszítik. Ez pedig mindenképpen utal Nagy Lajos királyunkkal való valamiféle kapcsolatára. Hasonló korban, hasonló stílusban készült az aacheni kápolna és a máriacelli templom számára készült Mária-kép is, szintén Anjou-liliomokkal. Elképzelhető, hogy ugyanattól a festőtől.

A másik jellegzetesség a Madonna arcának jobb oldalán lévő két vágás (heg?), amelyet a legenda úgy magyaráz, hogy a husziták támadása alkalmával 1430-ban el akarták rabolni a kegyképet, de amikor kocsira rakták, az nem akart megmozdulni. Ezért bosszúból több kardvágást ejtettek a Madonna arcán. Később restaurálni akarták a képet, de a vágásokat nem lehetett helyreállítani, mert a festék lepergett róla. Így a vágások jelenleg is láthatók.

Árva Vince atya felvetése ezzel a ténnyel kapcsolatban is érdekes. Sokan osztják ma is azt az álláspontját, mely szerint a vágások a kép készítésekor eleve rákerültek az arcra. Ugyanis bizonyos szkíta-hun hagyomány szerint, ha egy anya tragikus körülmények között elveszítette fiúgyermekét, akkor bánata jeléül megvágta arcát. Lehet, hogy a kép készítője ismerte ezt a hagyományt?

A pálosok életében a kezdetektől nagy hangsúlyt kapott a Mária-tisztelet, melyet magukkal vittek Lengyelországba is. A czechostowai Mária-ikon tisztelete is így már kezdettől fogva nagyon magas szinten állott. Később a lengyel történelem folyamán egyre több legenda kapcsolódott a kegyképhez, miközben Patrona Hungariae így vált Regina Poloniae-vá, egyre inkább a lengyel nemzeti öntudat és egység első számú jelképévé. És egyben a lengyel-magyar barátság örök szimbólumává.

Zách Klára megdicsőült.

Aki nem hiszi, járjon utána!